

Kluriga Kurres tipspromenad

Fråga 1 Vad heter mineralet, i denna stora sten, som glänser och glimmar?

- 1) Glitter
- x) Flimmer
- 2) Glimmer

Kommentar: Glimmer är ett av de tre vanligaste mineralerna i vårt svenska urberg. Andra vanliga mineral är kvarts och fältspat.

Fråga 2 I smedjan här smidde man i slutet av 1800-talet:

- 1) Stilettklackar
- x) Spikskor till friidrott
- 2) Hästskor

Kommentar: De flesta byar hade en egen smedja, oftast i utkanten p.g.a. brandrisken. Smeden var ofta även hovslagare. Med de hästskor han smidde i exakt rätt storlek, skodde han hästarna, så att de inte skulle slita sönder sina hovar under arbetet på de steniga åkrarna eller hårda grusvägarna.

Fråga 3 Vad kan du använda vitmossa till? *Ledtråd:* Den lever i våtmarker och kan hålla kvar mycket vatten.

- 1) Mot feber och värk.
- x) Till sår, blöjor och toapapper.
- 2) Mot magont och stress.

Kommentar: Vitmossans vanligaste användning har varit till hygien. Det finns också fler användningsområden hos alla de folkslag som sedan stenåldern använt den till: kokgropsbädd, lampvekar, vattenkälla, vattenrening, bandage, bindor, skosulor, skurtrasor och spädbarnsbädd

Fråga 4 Det finns en fågel som lägger ägg i andra fåglars bo. Här har den lagt ett i ärtsångarens bo. Vems är ägget ?

- 1) Talgoxe
- x) Koltrast
- 2) Gökens.

Kommentar: 1) Göktytan är ingen gök. Trots sitt märkliga namn är den närmare släkt med hackspettarna.

x) Kaffegöken är en dryck, som man kan läsa om på utställningen "Kaffestunden" i Stadskvarteren.
2) Det är göken som lägger sitt ägg i andra fåglars bon. Gökhonan kastar ut ett ägg ur t.ex. ärtsångarens bo. Sedan lägger gökhonan sitt eget ägg där. Trots att det främmande gökägget är så mycket större, så ruvar den lilla ärtsångarhonan detta också. När äggen kläcks matar de båda fosterföräldrarna gökungen.

Fråga 5 Det ståtliga trädet här är en ask. I vikingarnas sagor höll en ask hela världen på sina grenar. Det trädet kallas:

- 1) Birk
- x) Rune
- 2) Yggdrasil

Kommentar: 1) Birk är ett fornnordiskt namn som betyder björk. Troligtvis växte det mycket björkar där vikingarnas handelsort *Birka* låg.

x) Rune är också ett mycket gammalt namn som passade bra på en runristare, ett yrke som byttes till boktryckare. Titta gärna in i Grafiska museet!

2) På en gren i världsträdet *Asken Yggdrasil* levde jättarna, på en annan gren fanns människorna och på en egen gren bodde gudarna.

Fråga 6 Varför sitter fåglar, t.ex. kajor, ibland på hästarnas rygg?

1) Kajorna äter små snäckor som lever i hästarnas päls.

x) Kajorna samlar hästhår för att bygga bo med.

2) Kajorna pratar med hästarna och varnar för faror.

Kommentar: 1) Det finns inga musseldjur i hästarnas hårrem (päls).

x) Vi har sett att kajor plockar lösa hårstrån från hästarna när de fäller vinterpälsen på våren. Sedan har vi sett hur fåglarna flyger iväg med hästhåren och bygger bo av dem. Spana du också!

2) Fåglar och däggdjur lyssnar på varandras varningsläten. Kajor kan precis som andra vilda kråkfåglar lära sig att prata människospråk, som papegojor. Vi har emellertid ännu inte sett en kaja på en hästrygg, precis innan hästen sprungit iväg från något som verkade farligt.

Fråga 7 Vad gör gråsuggor?

1) De jagar alltid. Finns det inga andra bytesdjur så äter de upp sina ungar.

x) Ibland jagar de. Ungarna växer upp helt själva.

2) De äter döda växter. De tar noga hand om sina ungar och bär ungarna på magen.

Kommentar: Man kan göra ett terrarium och ha gråsuggor i för att se vad de äter och hur de sköter sina ungar. När du är ute och lyfter på stenar, döda trädgrenar eller liknande, kan du se hur gråsuggor rör sig och äter. Titta försiktigt under deras mage - gärna i en tvåvägslupp - och se om ungar klamrar sig fast där. Var varsam så att ungarna inte trillar av från sin mamma.

Fråga 8 Ett populärt godis idag innehåller något som människor åt redan på stenåldern. Vad är det?

1) Ekollon i ekologiska skumtomtar.

x) Bokollon i mörk choklad.

2) Hasselnötter i nougat.

Kommentar: Under stenåldern åt man av alla tre sorternas nötter eller ollon. Man rostade ekollonen och bokollonen i elden eller lakade ur dem. Prova att rosta eller blötlägg och smaka! Det är emellertid enbart nougat som innehåller hasselnötter. Choklad och skumtomtar har inga ollon.

Fråga 9 Kunde man se på blommorna på växten *Slåttergubben* när det var tid att slå ängens växter (ha slåtter) till vintermat åt djuren?

1) Ja, det var när den stora blomman (bonden) och de närmaste mindre blommorna (drängarna) blommade.

x) Nej, man kunde inte se det. Man använde almanackan.

2) Nej, man valde att ha slåtter efter semestern.

Kommentar: 1) Ja, det kunde man se på slåttergubben och det fanns även andra blommor som man tittade efter, exempelvis *ängsskallran*. När dess frön hade mognat kunde man höra hur de skallrade när ängen skulle slås.

x) Ängar slogs innan almanackorna uppfanns. Det var viktigare att läsa naturens tecken än att följa bestämda datum.

2) Bönderna hade inte semester på sommaren. Den viloperiod man hade på gårdarna var under vintern.

Fråga 10 Vilken av dessa växter går det att göra rep av?

1) Brännässla

x) Maskros

2) Hundkex

Kommentar: Nässelblad kan ätas späda men nässlan har haft störst betydelse som spånadsväxt - man har gjort tråd till sömnad och vävning samt snören och rep.

Fråga 11 Småfåglar bygger ofta bon i slånbusken här bredvid. Varför trivs de där?

1) Fåglarna bygger gärna bon av buskens tornar(taggar).

x) Fågelungarna matas med saft från buskens bär

2) Buskens tornar är ett extra skydd mot rovdjur.

Kommentar: 2) Många fåglar lockas till att bygga bon just i taggiga buskar för att skydda ungarna mot rovdjur. x) Saft från bären är inte tillräckligt näringsrik föda för små fågelungar.

Fråga 12 Här torkades malt till ölbryggning. Se dig omkring! En annan ölingrediens du ser växa i närheten är:

1) Pilbark på trädet här intill

x) Sav från björkarna i hagen

2) Humle på humlestörarna

Kommentar: Pilbark har använts som smärtstillande och febernedsättande medicin. Sav från björkarna används som söt energidryck på våren. Det är humle som är smaksättare och bakteriedödande ingrediens i öl. Förr i tiden måste gårdarna lämna humle som en slags skatt till kronan (staten). På 1600-talet hade denna gård då ca 400 humlestörar

Fråga 13 "Ängen är åkerns moder", sa man förr. Titta runt! Vad betydde detta?

1) Ängen gav mat till djuren, som gav gödsel till åkern, som gav säd till brödet, som människorna levde av.

x) Ängen gav virke till bönderna som snickrade stängsel runt åkern.

2) Ängen gav blommor till barnen, som sjöng för oxarna som arbetade på åkern.

Kommentar: 1) Ängen gav vintermat till djuren. Storleken på ängsmarken bestämde hur många djur man kunde hålla levande över vintern. Gödselmängden från dessa djur avgjorde hur mycket åkermark man kunde gödsla och odla säd på; bröd bakas av och därmed hur många människor som kunde bo här.

x) Virke hämtades vanligen från andra träd, eftersom ängsträden användes till vintermat åt djuren.

2) Visst går arbetet smidigare under sång, kanske även för djur, som känner att sjungande folk är glada och lugna. Men mängden ängsblommor har ingen direkt koppling till åkerarbetet här.

Fråga 14 Har du sett en kanin eller hare idag? Hur tror du de ser ut när de föds? *Ledtråd:* Kaninen gräver och lever i marken.

1) Kaninungen är naken och harpalten har päls.

x) Både kaninungen och harpalten är nakna.

2) Kaninungen har päls och harpalten är naken.

Kommentar: Eftersom kaninen gräver gångar och har sitt bo inuti marken, föds ungarna på en skyddad plats, där ingen skyddsfärg (kamouflagefärg) och ingen varm päls behövs. Därför är kaninungarna nakna och blinda när de föds. Harpalten som föds utan bo ovanför jorden, behöver varm päls, god syn och skyddsfärg, för att inte bli upptäckt av rovdjur.

Fråga 15 Hur bygger man en stenmur?

1) Man lägger stenarna ovanpå varandra på marken.

x) Man lägger stockar på marken och sedan stenar ovanpå stockarna.

2) Man gräver ett dike, som man fyller med stenar. Sedan bygger man muren vidare uppåt ovanpå stenarna i diket.

Kommentar: 1) Om man lägger stenarna direkt på marken, så kan delar av stenmuren rasa på våren. Det kan hända när isen smälter i marken (tjällossning) och marken sjunker ihop.

x) Stockar förmultnar. När dessa bryts ned och minskar i storlek kan stenar som lagts ovanpå stockar rubbas ur sitt läge. Muren rasar.

2) En välbyggd stenmur är lika stor under markytan som ovanför. Man bör gräva ner till tjälfrött djup. Det är så djupt ner där marken inte kan frysa. Sedan fyller man djupet med stenar. Då kan muren som byggs ovanpå vara hållfast och stå kvar.

Fråga 16 Vad heter växten Tussilago på svenska?

1) Oxtunga

x) Hästhovsört

2) Humleblomster

Kommentar: Blomman heter på svenska hästhovsört efter bladens utseende. De liknar hästhovar men de kommer inte samtidigt med blommorna utan växer upp senare.

Fråga 17 Hur lång tid ligger gödseln i stacken, innan den sprids på åkrarna och trädgårdslanden?

1) Minst 1 månad

x) Minst 1 år

2) Minst 5 år

Kommentar: Gödsel behöver "bränna", innan den sprids ut på åkrarna. En månad är för lite tid och fem år är för länge. Under så lång tid har regnvattnet hunnit laka ur näringsämnena ur gödseln, så att de inte finns kvar till åkern eller trädgården, där man önskar att de ska vara. Att låta gödsel ligga över en vinter är en bra tid för att sedan sprida ut den på våren för växterna att gro i.

Fråga 18 Hur länge är en grissugga dräktig (tiden ungarna växer i mamman tills de föds)?

1) 3 år, 3 månader och 3 dagar.

x) 3 veckor, 3 dagar och 3 timmar.

2) 3 månader, 3 veckor och 3 dagar.

Fråga 19 Vad är en älling?

1) Ankans unge.

x) Gåsens unge.

2) Hönans unge.

Kommentar: Gåsens unge kallas gässling och hönans unge kallas kyckling.

Fråga 20 Planket här är målat med en speciell röd färg, som är en restprodukt från gruvbrytning. Det är från:

1) Sala Silvergruva

x) Falu koppargruva

2) Glosöns guldgruva

Kommentar: Tidigare var de flesta gårdar och torp omålade. Endast de rika herresätena hade råd att måla sina hus, då oftast i vitt eller gult. Koppargruvan i Dalarna, i Falun, har en billig restprodukt, som slamfärgen "*falurödfärg*" tillverkas av. Rödfärgen blev möjlig att köpa för de flesta. Sedan har den blivit det populära svenska kännetecknet utomlands: *den röda stugan med vitmålade knutar*.

Fråga 21 Vems är äggen?

1) Ringduvans.

x) Kråkans.

2) Blommehönans.

Kommentar: Kråkans ägg har en skyddsfärg (kamouflage) med mönster och prickar som gör dem svårare att upptäcka.

Fråga 22 Detta hus är byggt av tegel. Vad gör man tegel av?

1) Lera

x) Cement

2) Grus